

УДК 349.42

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.3.8>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Михайлюк О.І.,
*аспірантка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

Михайлюк О.І. Актуальні питання правового забезпечення агропродовольчої політики України в умовах воєнного стану.

У статті обґрунтовано, що у сучасних умовах військової агресії, де аграрному сектору було завдано величезної шкоди, особливої актуальності набуває належне правове забезпечення агропродовольчої політики держави як необхідної складової державної аграрної політики, зокрема, визначення її пріоритетів і цілей, фінансово-економічних й інституційно-функціональних засад її впровадження й реалізації тощо. Агропродовольча політика України змінюється відповідно до викликів сьогодення й з урахуванням доктринальних напрацювань, які підтвердили свою практичну цінність і спрямованість на захист права людини на продовольство (на їжу), а також з огляду на євроінтеграційні зобов'язання нашої держави. Доведено, що агропродовольча політика на сьогодні виступає обов'язковим складником державної аграрної політики, яка знаходить свою реалізацію як на національному, внутрішньому рівні, так і на регіональному та міжнародному рівнях. Метою проведення агропродовольчої політики є задоволення потреб населення у продовольстві, а промисловості – у продовольчій сировині.

Необхідність гарантування продовольчої безпеки, як складової національної безпеки, потребує відповідної правової основи, що створить необхідні інструменти й механізми агропродовольчої політики, дозволить сформулювати стратегію забезпечення продовольчої безпеки й гарантувати права громадян на продовольство тощо. При цьому особливих підходів вимагає правове регулювання агропродовольчих відносин в особливі періоди, зокрема, в умовах воєнного стану.

Авторкою здійснено аналіз законодавства у сфері агропродовольчої політики держави в умовах воєнного стану в аспекті необхідності забезпечення продовольчої безпеки, на підставі чого виділено його ознаки та проведено авторську класифікацію за предметною ознакою. Серед ознак актів законодавства у цій сфері виділено: терміновий характер їх прийняття, зумовлений необхідністю оперативного реагування на виклики воєнного часу; різну предметну спрямованість, обумовлену комплексністю відносин у сфері забезпечення продовольчої безпеки, й різну юридичну силу; здебільшого програмний характер вказаних актів та високу динамічність законодавства.

Ключові слова: агропродовольча політика, агросфера, аграрне законодавство, державна аграрна політика, продовольча безпека, право на продовольство.

Mykhailiuk O.I. Relevant issues of legal support of Ukraine's agri-food policy under martial law.

The article substantiates that in modern conditions of military aggression, where enormous damage has been caused to the agricultural sector, proper legal support for the state's agri-food policy as a necessary component of the state agrarian policy becomes particularly relevant, in particular, determination of its priorities and objectives, financial, economic, institutional and functional principles of its implementation and realisation, etc., is of particular relevance. Ukraine's agri-food policy is changing in line with the challenges of today and with due regard for the doctrinal developments which have proved their practical value and focus on protecting the human right to food (to eat), and also with due regard for the European integration obligations of our country. It is proved that agri-food policy today is an indispensable component of the State agrarian policy, which is implemented both at the

national, domestic, regional and international levels. The goal of agri-food policy is to meet the needs of the population for food, and industry for food raw materials.

The need to guarantee food security as a component of national security requires an appropriate legal framework that will create the necessary tools and mechanisms of agri-food policy, allow for the formation of a strategy for ensuring food security and guaranteeing citizens' rights to food, etc. At the same time, legal regulation of agri-food relations in special periods, in particular, under martial law, requires special approaches.

The author analyses the legislation in the field of the State's agri-food policy under martial law in terms of the need to ensure food security, and on this basis, the author identifies its features and conducts the author's classification by subject matter. Among the features of legislative acts in this area are the following: the urgent nature of their adoption due to the need for a prompt response to wartime challenges; different subject matter focus due to the complexity of relations in the field of food security and different legal force; mostly programmatic nature of these acts and high dynamism of legislation.

Key words: agri-food policy, agrosphere, agricultural legislation, state agricultural policy, food security, right to food.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиріч значної актуалізації і глобалізації набула проблема подолання голоду і забезпечення продовольчої безпеки, що пов'язано зі зростанням чисельності населення нашої планети, нестачею продовольства, виснаженням природних ресурсів агросфери, зміною клімату, пандемією, збройними конфліктами та іншими чинниками. У зв'язку з цим подолання голоду було проголошено на міжнародному рівні однією з Глобальних цілей сталого розвитку на період до 2030 року відповідно до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. «Перетворення нашого світу: Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року» [1].

Особливої гостроти дана проблема набула в умовах запровадження військового стану через повномасштабне вторгнення РФ в Україну, внаслідок чого аграрному сектору було завдано величезної шкоди, що відбилися й на стані забезпечення продовольчої безпеки. Адже, як справедливо зазначається у спеціальній літературі, аграрний сектор України є єдиним сектором матеріального виробництва й національної економіки, що формує продовольчу безпеку держави і здатен забезпечити населення необхідними продуктами харчування і продовольчою сировиною рослинного і тваринного походження [2, с. 123]. Внаслідок ведення повномасштабної війни було порушено цілісність ланцюгів постачання сільськогосподарської продукції і харчових продуктів, заблоковано морські логістичні шляхи, знищено аграрну інфраструктуру (елеватори, зерносховища та ін.), значно ускладнилося проведення посівних кампаній, погіршилося забезпечення базових продовольчих потреб населення у найбільш постраждалих регіонах країни, зокрема, й через падіння показників економічної доступності продовольства.

За таких умов особливої актуальності набуває належне правове забезпечення агропродовольчої політики держави як необхідної складової державної аграрної політики, зокрема, визначення її пріоритетів і цілей, фінансово-економічних й інституційно-функціональних засад її впровадження й реалізації тощо. Від цього залежить стан забезпечення продовольчої безпеки не лише України, але й інших країн світу. Агропродовольча політика України змінюється відповідно до викликів сьогодення й з урахуванням доктринальних напрацювань, які підтвердили свою практичну цінність і спрямованість на захист права людини на продовольство (на їжу), а також з огляду на євроінтеграційні зобов'язання нашої держави.

Стан опрацювання. Теоретичним підґрунтям виступили праці провідних вітчизняних науковців-правників та економістів щодо теоретичних і правових засад забезпечення державної аграрної політики, серед яких: Н.О. Багай, О.В. Білінська, О.М. Бородіна, А.П. Гетьман, В.М. Єрмоленко, Т.В. Курман, О.О. Погрібний, П.Т. Саблук, О.В. Скидан, А.М. Статівка, О.М. Туєва, В.Ю. Уркевич, В.В. Юрчишин, В.З. Янчук та ін. Однак, правове регулювання агропродовольчої політики держави в умовах воєнного стану предметом окремого правового дослідження досі не було. Саме цим і зумовлюється вибір теми даної статті та її актуальність.

Метою статті є аналіз чинного законодавства у сфері забезпечення однієї з найважливіших складових державної аграрної політики, а саме агропродовольчої політики, зокрема в умовах воєнного стану, визначення його характерних ознак та проведення авторської класифікації актів аграрного законодавства у даній сфері.

Виклад основного матеріалу. Агропродовольча політика виступає однією з найважливіших складових державної аграрної політики України, адже має на меті задоволення потреб населення у продовольстві, а промисловості – у продовольчій сировині рослинного і тваринного походження. У спеціальній літературі підкреслюється, що державна аграрна політика у процесі свого формування покликана виконати декілька винятково важливих стратегічних завдань. У політичному аспекті – це забезпечення активної провідної ролі аграрного сектору економіки у становленні державності України; в економічному – серед стратегічних завдань державної аграрної політики виступає продовольче забезпечення населення України; у соціальному – це вирішення соціальних питань, забезпечення потреб суспільства й запитів кожного його члена шляхом створення максимально сприятливих умов життя [3, с. 26–28].

На думку О.В. Білінської, державна аграрна політика є пріоритетним складником національної політики України, що функціонує у сфері аграрних відносин і є комплексною системою стратегічних і тактичних принципів та заходів, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки держави, сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки країни і сталого розвитку сільських територій [4, с. 5].

Т.В. Курман державну аграрну політику визначає як законодавчо врегульовану, стабільну, цілеспрямовану діяльність органів державної влади, що охоплює комплекс правових, організаційно-управлінських, соціально-економічних, наукових, кадрових та інших заходів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку агросфери й гарантування продовольчої безпеки держави. Вчена наголошує, що державна аграрна політика є комплексним, складним, багатоцільовим явищем, що характеризується певною структурою, з якої можна виокремити її елементи та рівні. Насамперед, окремим елементом досліджуваного явища слід вважати агропродовольчу політику [5, с. 100–101].

Дійсно, слід погодитися, що агропродовольча політика на сьогодні виступає обов'язковим й вкрай важливим складником державної аграрної політики, при чому знаходить свою реалізацію як на національному, внутрішньому рівні, так і на регіональному та міжнародному рівнях. Це знаходить закріплення й у чинному законодавстві. Відповідно до положень Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 р., надійне забезпечення населення країни продовольством та збереження ресурсних можливостей для досягнення такої цілі майбутніми поколіннями має стратегічне значення, оскільки від цього залежить не лише продовольча, а і національна безпека України. В свою чергу, Указом Президента України від 7 лютого 2022 р. «Питання національних пріоритетів трансформації продовольчих систем в Україні» з урахуванням Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 р., передбачено визначення національних пріоритетів трансформації продовольчих систем в Україні на період до 2030 року за такими напрямками, як здорове харчування, дружнє до довкілля сільськогосподарське виробництво, стійкість до ринкової нестабільності і доступність харчових продуктів для всіх груп населення

Відповідно до ст. 7 цього Закону України від 1 липня 2010 р. «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [6] серед основних засад внутрішньої політики в економічній сфері, в тому числі і в агропродовольчій сфері проголошено: створення умов для відродження українського села, ефективного використання земель сільськогосподарського призначення, формування конкурентоспроможного агропромислового комплексу, збільшення його експортного потенціалу, гарантування продовольчої безпеки держави, забезпечення високого рівня якості сільськогосподарської продукції та продовольства, формування прозорого ринку такої продукції та ін.

Водночас одними із головних категорій, що визначають сутність і спрямованість державної аграрної політики, виступають її стратегічні цілі. Як справедливо зауважує Н.О. Багай, цілі та пріоритети цієї політики є визначальними для змісту всіх нормативно-правових актів аграрного законодавства [7, с. 62]. Гарантування продовольчої безпеки держави визначено стратегічною ціллю державної аграрної політики України відповідно до ст. 2 Закону України від 18 жовтня 2005 р. «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» [8]. З викладеного можна дійти висновку, що основною і пріоритетною ціллю агропродовольчої політики, як складової державної аграрної політики, виступає забезпечення продовольчої безпеки й гарантування права населення на продовольство. Водночас необхідність досягнення поставлених цілей вимагає відповідної правової основи, що створить необхідні інструменти й механізми агропродовольчої

політики, дозволить сформувати стратегію забезпечення продовольчої безпеки й гарантувати права громадян на продовольство тощо.

При цьому особливих підходів вимагає правове регулювання агропродовольчих відносин в особливі періоди, зокрема, в умовах воєнного стану. Так, протягом 2022-2025 років було прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану, що є проявом формування агропродовольчої політики держави саме на етапі воєнного стану. Зокрема, мова йде про Закони України від 24 березня 2022 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» [9]; від 12 травня 2022 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо безперервного виробництва та постачання сільськогосподарської продукції під час воєнного стану» [10]; від 09 серпня 2023 р. «Про державні резерви» [11]; Укази Президента України від 7 лютого 2022 р. «Питання національних пріоритетів трансформації продовольчих систем в Україні», від 9 жовтня 2023 р. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 9 жовтня 2023 року “Про стан забезпечення продовольчої безпеки”»; розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. “Про затвердження плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану”; від 19 серпня 2022 р. “Про схвалення Стратегії реформування системи державного матеріального резерву на період до 2025 року”; розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 р. «Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації» та ін.

Аналіз змісту вказаних нормативно-правових актів дозволяє дійти висновку про терміновий характер їх прийняття, зумовлений необхідністю оперативного реагування на виклики воєнного часу; різну предметну спрямованість, що зумовлено комплексністю відносин у сфері здійснення сільськогосподарської діяльності і забезпечення продовольчої безпеки, і різну юридичну силу; здебільшого програмний характер вказаних актів та високу динамічність законодавства у цій сфері. Вказане навряд чи сприяє сталості правового регулювання в досліджуваній сфері.

Слід також погодитися з тезою Х.А. Григор'євої, що, виконуючи євроінтеграційні зобов'язання, Україна інтенсивно нарощує власне законодавство про харчові продукти – фактично за кілька останніх років сформовано великий масив законодавства, який не має однозначної юридичної ідентифікації [12, с. 33]. На сьогодні ЄС приділяє значну увагу гарантуванню безпечності харчових продуктів, забезпеченню сталості сільськогосподарського виробництва та його кліматичній нейтральності, що знаходить своє закріплення як в Європейському “зеленому” курсі (The European Green Deal), так і в інших актах законодавства ЄС.

Що стосується класифікації актів аграрного законодавства у сфері агропродовольчої політики та забезпечення продовольчої безпеки, то Т.В. Курман і О.М. Туєвої її проведено за наступними критеріями, як-то: юридична сила, предметна ознака, територія дії, зміст, термін дії [13, с. 28-29].

На нашу думку, акти аграрного законодавства у досліджуваній сфері можна класифікувати за предметною ознакою на наступні види: акти, спрямовані на створення умов для ведення аграрного виробництва в умовах воєнного стану; акти агропротекційного спрямування; акти у сфері функціонування й наповнення державних резервів; акти у сфері аграрної інфраструктури і логістики; акти, спрямовані на регулювання відносин у сфері забезпечення продовольчої безпеки, оцінювання її стану; акти у сфері харчової безпеки і гігієни тощо.

Окрім того, доцільною уявляється і класифікація законодавчих актів у сфері забезпечення агропродовольчої політики на акти програмного характеру (Стратегії, Програми тощо) та акти регуляторного характеру, спрямовані на безпосереднє врегулювання суспільних відносин у вказаній сфері.

В рамках агропродовольчої політики держави в умовах воєнного стану важливого значення набуває й співробітництво з міжнародними організаціями та зарубіжними країнами. Так, Рішенням РНБО від 9 жовтня 2023 р «Про стан забезпечення продовольчої безпеки» передбачено співпрацю із Всесвітньою продовольчою програмою ООН, зокрема, щодо отримання допомоги вразливими верствами населення, особливо тими, хто постраждав внаслідок війни і руйнування греблі Каховської ГЕС.

Суттєвого значення при формуванні агропродовольчої політики в умовах воєнного стану набуває й реалізація заходів, спрямованих на моніторинг стану продовольчої безпеки; надання державної та грантової підтримки сільськогосподарським товаровиробникам, особливо фермерським і сімейним фермерським господарствам, та виробникам харчових продуктів; надання адресної

допомоги соціально вразливим категоріям населення для гарантування їх права на їжу; контроль за цінами на продукти харчування першої необхідності; формування розгалуженої мережі зберігання резервів сировини та продовольчих ресурсів для задоволення стратегічних потреб держави та ін.

Висновки. Отже, з урахуванням викладеного, можна дійти висновку, що належне правове регулювання відносин у сфері розробки й реалізації агропродовольчої політики як найважливішого складника державної аграрної політики виступає необхідним підґрунтям для гарантування прав населення на продовольство, зокрема, в умовах воєнного стану, й забезпечення продовольчої безпеки як на національному, так і на глобальному рівні. Забезпечення стратегічного підходу до агропродовольчої політики в умовах воєнного стану знаходить свій прояв в активному накопиченні нормативно-правової бази у досліджуваній сфері. Аналіз змісту вказаних актів аграрного законодавства дозволив провести їх авторську класифікацію за предметною ознакою й визначити характерні ознаки, серед яких: терміновий характер прийняття, зумовлений необхідністю оперативного реагування на виклики воєнного часу; різна юридична сила і різна предметна спрямованість, обумовлена комплексністю відносин у сфері сільськогосподарського виробництва і забезпечення продовольчої безпеки; здебільшого програмний характер; висока динамічність законодавства у цій сфері тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Перетворення нашого світу: Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. URL: http://www.sd4ua.org/wp-content/uploads/2015/02/SD_resolution_NY_2015.pdf (дата звернення: 08.06.2025).
2. Курман Т.В. Агробізнес та продовольча безпека: проблеми правового забезпечення в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 3. С. 122–126.
3. Державна аграрна політика України: проблеми правового забезпечення: моногр. / за ред. В.Ю. Уркевича та М. В. Шульги. Київ: Вид-ць О.М. Ешке, 2014. 268 с.
4. Білінська О.В. Правові засади державної аграрної політики України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2013. 20 с.
5. Курман Т.В. Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва: проблеми правового забезпечення: монографія. Харків: Юрайт, 2018. 376 с.
6. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>.
7. Багай Н.О. Законодавче забезпечення державної аграрної політики: окремі проблеми. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах*: матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2018 р.) / за заг. ред. А..М. Статівки. Харків: Юрайт, 2018. С. 62–65.
8. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: Закон України від 18.11.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15#Text>.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>.
10. Про внесення змін до деяких законів України щодо безперебійного виробництва та постачання сільськогосподарської продукції під час воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-20#Text>.
11. Про державні резерви: Закон України від 09 серпня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3310-20#Text>.
12. Григор'єва Х.А. Продовольча безпека України: удосконалення законодавства в умовах воєнних, євроінтеграційних та екологічних викликів: моногр. Луцьк: Вежа-Друк, 2024. 228 с.
13. Право продовольчої безпеки: навч. посіб. / Курман Т.В., Туєва О.М. Харків: Юрайт, 2021. 92 с.